

3 1761 06585497 8

BRIEF

PGA

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

№ 21.

Ціна 30 сот.

Д. Н. Мамін-Сибіряк.

ЧУТЛИВА СОВІСТЬ.

ТАТКО.

Оповідання.

З російської мови перевела
Марія Кузьмова.

Галицька Наклядна
Якова Оренштайна в Коломні.

Томик карт. коштує 50 сот.

**Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.**

**Видала також
Народний Декляматор.**

Одинока книжка того рода в руській мові.
Має 320 сторін а містить прегарні декля-
мації пригожі до всякої okazji,
Поезії, які є в сій книжці — се вибір
найкращих поезій найліпших руських
письменників.

Оправлений в полотно коштує 1 К 20 с.,
з поштовою пересилкою 1 К 40 с.

Хто купує 10 книжок, той платить
всього лиш 12 корон, а пошту оплачує
накладня.

**Видавнича книгарня
Якова Оренштайна в Коломиї**
дістала на головний склад і поручає:

РУСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ СЛОВАР
проф. Омеляна Поповича,
ціна в полотно оправленого примірника 5 кор.
з пересилкою 5 кор. 40 сот.

Весняні вечери,
новелі Леся Гринюка, ціна брошурованого прим.
1 кор. 20 сот.

Д. Н. Мамін - Сибіряк. С

Чутлива совість.

— ТАТКО. —

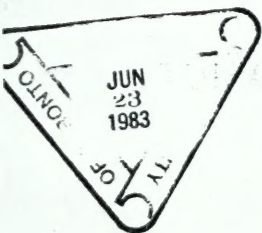
Оповідання.

Chutlyva sovist': Tatko, opovidania.

З російської мови перевела
Марія Кузьмова.

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломії.

Print
PGA
0059387

З друкарні Кисілевського і Сп. в Коломий.

Чутлива совість.

Наука тріумфувала. Темнота була побіджена, помимо всіх своїх хитрощів, викругів та збитків. Борба вела ся вперта і доходила майже до жорсткості. Темнота чинилась дурною, прикидалась глухою, старала ся відпекатись всього нічо не значучими словами „розумієть ся“, „звісна річ“, „даруйте“, та все таки була побіджена.

Останній акт тої важної борби між сьвітлом а темнотою відбував ся в садку літньої віллі. Анна Сергіївна, жінка-лікар, сиділа на терасі а перед нею стояв мужик Борис, що заступав мешканцям віль сторожа. Він мяцкав в руках дрантиву капелюшину і поглядав на паню з обижено-сумною впертістю. Власне той його зір дратував її, тому, що хоч темнота була побіджена, то внутрішню мужик Борис однако не міг і не хотів переконатись о своїй нескінченій впертості. Правду кажучи, то побіда науки була лише поверхова.

— Чомуж ти Борисе не хотів відразу вчинити всього, що я тобі казала? — переконуючо повтаряла Анна Сергіївна. А отже тепер ти послухав?

— Таже я все панечко... ах Боже мій! я все старав ся.

— Знова неправда! Коли привезли хльорове вапно, то замість поналивати його там, де я тобі звеліла, ти сховав його в кучці. Дальше: з ями на помиї вся погань стікала до пивниці.

— Та сьому винен господар — а я щож? Звісна річ: пани звелять, ну а ти стараєшся.

— Знаю я, як ти старався. По перше: ти сховав хльорове вапно, по друге: замість держати яму чистенько, ти вимастив дегтем якусь нещасливу дошку, так одну одніську дошку і вдоволився. Як би я не доглянула, то так би все і полишилось.

— Змилуйтесь....

— А в кінці позволь, ще одно! Ходи ближше, покажи руки.

Борис нерішучо поступив крок наперед і протягнув одну кораву лабу а другу бязко сховав за спину. — Се був найзвичайніший в сьвіті мужик, живучий між панством з віль, хитро-глупий, роздумуючий головню об тім, як би красше догодити панству, щоби дістати на чай. Анна Сергіївна підзорливо глянула на його брудну сорочку, на ще брудніший лейбик, і ще раз прийшла до переконання, що мужик Борис має якнайсумнійше понятє о вживаню мила. А він стояв, кліпав дурнозато сірими, слезавими очима і скінчив тим, що обійшовся з своїм но-

сом без помочи хустини.

— Ти ніколи не вмиваєш ся!— строго заговорила Анна Сергіївна, — приймаючи найбільш переконуючий вид.— Навкруги холера, у воздуху носить ся зараза, а ти навіть рук не хочеш вмити.... Ти нас всіх заразиш.

— Коли така воля божа, то щож панечко. Таж і на нас є хрест...

— Ні, ти нічого не розумієш нещасливий. Третої днини ти впив ся, а вчера з похміля їв свіжі огірки! Ні, се страшно!

Одиноким свідком сеї сцени була молода мамка Маша, що стерегла візочок із спячою дитиною. Вона мала просте і добре лице, що робилось зівсім гарненьким, коли вона усьміхалась показуючи білі зуби. Сірі, великі очі дивились веселим, усьміхненим зором, яким дивлять ся дуже добрі люди. Тільки широкий одяг мамки зівсім не приставав до її тонкої, міської статі — вона була пітерська.* Маші страшенно хотіло сьміяти ся з того, що пані навчас Бориса, та з уважливости вона вдержувалась. Але її аж підривало, коли в кухоннім вікні мелькало обпалене на селі, збиточне лице кухарки Аннушки. Користаючи з того, що пані її не бачить, Аннушка хіхікала і показувала щось пресьмішне руками.

* Петербурська.

— Ну йди, і зараз же вмий руки, — змучено промовила Анна Сергіївна, коли мужик Борис почав розпучливо божитись. — А на будуче будь мудрійший.

Мужик Борис як найуважнійше вицофався з тераси, насунув на розчіхрану голову піврану капелюшину, поглянув сердито на Машу з усьміхненими очима і поважно поволік ся садовою доріжкою. Йдучи, він кілька разів потрясав головою і рушав ліктями, мовби відганяв влізливу муху.

„Ну і причіпилась панї... — думав він, переживаючи препоганий душевний настрій. Таж другі панї живуть собі у віллях гарнесенько, вдоволені, а отся така мов плястер. Ах, братчику рідний, як така панї причіпить ся до чоловіка часом! Якусь холеру видумала. А мені на що її вапна? Ще й каже: сховав! Не велика користь з вашого вапна. Лише всю кучку зачутив“.

Анна Сергіївна зівсім не була успокійлена сердито і була дуже рада, коли брудна камізоля Бориса сховалась в зелені бозу і акацій. Вона навіть усьміхнулась, щаслива, що такий гарний, літній день стояв на дворі, бо відчувала особливу повноту життя власне в такі дні. Як же не було радїти, коли скупе петербурське літо дає так мало гарних, ясних днів, Сонце аж пекло

Воздух наче застиг. Нї оден листочок на дереві не ворухнеть ся а левконії на улюбленій грядці так змучено склонили пахучі, білі головки. Через сітку молодих дерев мелькала дорога з грубою верствою пороху, за нею тягнулось болітце, а далше гарними групами входив Павловський парк. В ту пору по всіх віллях царить мертва тишина і по дорозі проїжджали тільки торговці. Незвичайно гарно.. Хочеть ся неповорушно сидіти в кріслі і віддати ся тим півсонним мріям, від яких не хочеть ся проснутись. Таж часами і помріяти добре. А от лежить і томик чудових віршів улюбленого поета.

Треба сказати, що Анна Сергіївна була дуже склонна до поетичних мрій. Вона пристрасно любила все гарне і ніжне, тай сама була дуже ніжною дамою. Розумієть ся була і в неї сумна проза, як ось розмова з Борисом, та тут вона сповняла лише свій обов'язок. Інші мешканці віль обурювались лише на словах, ганьбили Бориса і рішучо не хотіли нічого робити, щоби повести діяльну борбу із страшним ворогом : холерою.

Лікарською практикою Анна Сергіївна сама не займала ся, хіба у виїмкових случаях, бо посвятила ся зівсім тихому, родинному життю. Зрештою, се не перешкоджувало їй слідити за останніми словами науки. Головною

причиною, що здержувала Анну Сергіївну від лікарської практики була дитина, малесенька дівчинка Неллі. Бож коло неї було кілька заходів, головню не мож було на нікого спуститись, все треба було робити самій. Вихованє маленької дівчинки було ще тим труднїйше, що Анна Сергіївна не могла сама кормити — здоровлє не дозволяло.

От і тепер хотїлось Анні Сергіївні відпочати, помріяти, а тут треба стерилїзувати молоко для дитини. На столї перед нею були пороскладані скляночки, гугаперхові прїбки, чашки з содою і розводненим боровим квасом, щїточки і т. д. Вона сама як найстараннїйше мила і чистила скляночки в содї, відтак полокала їх в боровім квасї, витирала, сушила, міряла молоко міркою і аж зівсїм готові скляночки відносила сама до кухнї до стерилїзації. Молоко варило ся майже годину і знова не можна було повірити нікому такого важного і трудного дїла, як спрепарованє коровячого молока, щоби стало нешкїдливим для дитини. Одним словом клопотів з дитиною подостатком, та за те невдовзі вже наступить той щасливий час, що буде можна обходитись і без мамки і без стерилїзації. Та думка піддержувала енергію Анни Сергіївної. Маша і Аннушка відносились до стерилїзації доволї скептично: насьміхали

ся часами і сусіди з поблизьких віль а один з них називав навіть Неллі „хімічним препаратом“, та все се були дурниці і Анна Сергіївна твердо йшла стежкою останніх слів науки.

Неллі збудилась в сам добрий час; процес стерилізації вже скінчився — треба було лише охолодити скляночки. У візочку всміхалось таке прелюбе діточе личенько. трошка обгоріле, трошка заспане і дуже щасливе. Неллі була дуже гарнесенька дівчинка, особливо гарні були її очі: такі великі, темні, лагідні і Анна Сергіївна не могла глядіти на те гарнесеньке діточе личенько, тай не щілувати його. Всі діти гарні по своєму, особливо, коли будять ся, та Неллі була незвичайна.

— Неллі, ми будем молочко пити — повторяла Анна Сергіївна виймаючи своє найлюбійше дитинятко з візочка.

При слові „молочко“ усьміхнене діточе личко нараз змінилось. Неллі звернулась до мамки:

— Машо — шепнула з докором Анна Сергіївна. Таж ви знаєте, що дитина не буде пити молока, як ви в хаті.

— Та я нічо панечко, я піду. —

Наступила, хвилева немила сцена. От ся Маша все оттак. — Не піде завчасу, а дитина

пручасть ся за нею. Ну певно, мамка по своєму дуже любить дитину, майже зрослась з нею і чомусь уважає ся обидженою кожного разу, коли починаєть ся історія годова-
ня дитини молоком. А пустійка Неллі знаменито відчувала те все і мовби шукала оборони у своєї мамки. О своїх материнських правах Анна Сергіївна вже нічого не говорила: сеж зівсім зрозуміле, що дівчинка волить мамку. Се зівсім природне, — хоч трошка і прикре. Та в свій час все прийде...

Маша вийшла невдоволена і змішана. Вона вміла прибирати таку ображену міну, мовби Бог зна що стало ся.

— Неллічко, Неллічко, — шептала Анна Сергіївна підкидаючи дитинку в гору.

Семимісячна дитинка забула на часок мамку і засьміялась з попередною безжурністю, показуючи рожеві, беззубі ясна. Вона була така кріпка і здоровенька, наче рибка. Любо було почувати в руках те збите діточе тільце.

— Мма - - а — лепетала Неллі, вимахуючи повненькими ручками.

Коли дівчинка успокоїлась, сіла Анна Сергіївна з нею коло стола, де стояла вже готова скляночка з молоком. Та личко Неллі зараз прибрало інший вираз. Вона твердо сціпила повненькі, рожеві губки, мовби

приготовлялась до розпучливої оборони. І се за кожний раз, як лиш хочеть ся її погодувати!... Щож то за вперта дівчинка! Вічна історія....

— Неллічко, ми нікому не дамо молочка! Ах, якеж у нас добре молочко!

— Ппє . . . пє . . . пі — сердито звершала дівчинка, відтручуючи від себе срібну ложочку з молоком.

Ціла ложка молока вилась по части на дитину, почасти на маму, а Неллі сцїпила рожеві, грубенькі кулачки і ждала хвилі щоби піймати слїдуючу ложку.

— А ти що робиш, погане дівчинище! га! Знова бунтуєш ся, га! Яка-ж у нас добренька монця, Нелько, куда-ж ти відвертасш ся?

Дитинка розпучливо крутилась, щоби спасти ся від ложочки з молоком і скінчила тим, що сховала облите стерилізованим молоком личко на материній груді. Відтак губки зломилась і Неллі почала жалібно плакати.

— Погана, погана, не люблю тебе! — Ах, яке-ж добре молочко у нас! Ми нікому його не дамо....

Неллі почала знову плакати, ще жалібнійше. О яких пять ложочок молока треба було зводити розпучливу борбу. Та треба було конче постояти на своїм, а не уступити тій маленькій егоїстці, що не хотїла нічого

знати. Нехай собі плаче, а молоко мусить випити. Плач перемінив ся в розпучливі ридання і срібна ложочка полетіла на стіл.

— Не люблю, не люблю.... погане дівчи-
нище!

До всього того в дверях тераси показалась Маша. Вона була дуже зворушена, навіть лице покрилось червоними плямами.

— Машо, ви забули що я вам казала?
— строго задержала її Анна Сергіївна.

— Ну, а як дитина від плачу аж надрива-
єть ся? Мені також її жалко....

Анна Сергіївна запанувала над собою і не розгнівала ся на мамку. Зівсім природно, що їй жаль дитини. Так повинно бути. Успокоївшись, передала вона хлипаючу дівчинку Маші. І відразу змінилась картина. Заплакане, діточе личенько почало пустотливо всміхатись.

— Ріднесенька моя! Тебе кривдять! —
шептала Маша пригортаючи до себе дитину.
Нї, я тебе нікому не дам. —

— То й не віддавай... Мені не треба такої
поганої дівчини!

Неллі махала рученьками і весело сьмі-
ялась. Та тут стало ся щось зівсім особливе.

II.

Перше що кинулпсь Анні Сергіївні в очі, було лице покоївки Варі, що виднілось з кухонного вікна. Відтак, по далекій алеї мимо віллі мелькнула тінь куховарки Александри. Вона також направилась до кухні, тяжко перевалюючись з ноги на ногу. Варя і Александра служили в сусідній віллі. Видно, що стало ся щось незвичайне. Час був передобідній, тож служниці не повинніб бігати по чужих віллях. Маша не бачила нічого і спокійно проходила з Неллею на руках по тінистій доріжці.

Анна Сергіївна пішла до кухні, щоби довідатись, що таке стало ся. Перше, що прийшло їй на думку була холера. Чи не заслаб хто? В сусідстві много віль і все могло стати ся. Вілля Анни Сергіївної була малесенька, складала ся всього з трох кімнат. Вона виглядала би зівсім плохенько, коли-б недомаганя архітектури не драпувались з верха зелению. Внутрішня обстановка полишала також багато до бажання, та Анна Сергіївна не мала претенсій до розкоші, щаслива своїм зеленим куточком. Вона скоро перейшла найбільшу комнату, що служила за гостинну і столову, отворила двері до кухні і задержалась на порозі, бо відразу всьо зрозуміла. В кухні Аннушка, Варя і Александра стовпи-

лись коло якоїсь жінки з дитиною на руках. В напів отворених дверях, що виходили на заднє подвірє, виднілось лице мужика Бориса. Поява панї примусила всіх обернути ся.

— Принесли Машину дитинку, Анно Сергіївна, — оповіщувала Варя, дивлячись на паню такими поважними очима.

Жінки розступились, роблячи дорогу нежданому гостю. Першою думкою Анни Сергіївної було те, щоби Маша не побачила дитини; розумієть ся, що вона зворушить ся а те все відібєть ся на Нелічці. Та вже в слідуючій хвилі вона застидалась свого материнського самолюбства. Так, і Маша певно знає, що до неї принесуть дитину.

А баба стояла і дивилась на паню якимись овечими очима: справжня вівця. І одягнена була вона препогано. Не з добра беруть виховувати чужі діти. Напевно, та особа прийшла із спеціальною цілю витягнути з Маші з який нещасливий рубель. Зрештою, те вороже чуттє зникло зараз же, як вона лише глипнула на дитину. То була дівчинка така худенька, немов воскова. Бліде личенько дивилось великими, діточими очима так апатично.

— Се Машина дитина? — спитала Анна Сергіївна почуваючи, як починає черсоніти.

— Так її, — відповіла баба. Наказувала принести. От я і прийшла з Царського.

— Ну і щож, як там дитина? — спитала Анна Сергіївна, щоби що будь сказати.

— Нічо, слава Богу...

Анна Сергіївна відчувала, як усі дивляться на неї і з напруженою увагою ждуть, що вона буде чинити. Вона рішучо взяла дитину на руки і понесла її до себе. Вразило її, яка вона легенька в порівнянні з Неллі, хоч і сій нещасливій дівчинці також сім місяців. І ще та мертва покора, з якою маленька гостя пішла на руки до чужої людини.

— Аннушко, скажіть Маші — відозвалась Анна Сергіївна вже у дверях.

Зробилось їй нараз і тяжко і совісно і обидно, а „Машина дитина“ приглядалась їй так уважно і спокійно, як можуть дивитись лише дорослі люди. А тим часом Аннушка мов стріла облетіла віллю і найшла Машу.

— Машенько, голубочко, таж твою дитинку принесли з Царського. Худенька така, мов заморена. Всім її жаль, і Варі і Александрі... Пані взяла її.

Машині уста конвульсійно задрожали, та вона хоробро прямувала до віллі. Певно, що заморена, як кормлять пипкою... Легко сказати. Може і молочка не дають, а лише гроші знають брати.

Звісна річ. А прецінь вся заслуженина йде на удержанє дитини: самій і зломаного шелюга не лишаєть ся.

Вони стріtilись на терасі. Тій сцені приглядались з кухні три пари жадібних очий.

— От твоя мама... — говорила Анна Сергіївна, подаючи Маші дитину. — Як вона зветь ся, твоя дівчинка?

Маша поклала Неллі у візочок а сама взяла свою дитину, що дивилась на неї з тупою покорою засудженої на смерть людини. Маша зворушена почала із слезами цілувати її, але й ті пестощі не зробили на неї жадного вражіння. Дитина дивилась на всіх як і перше рівнодушно, а в мамі заінтересували її найбільше шкляні пацьорки.

— Мами своєї не пізнала дівчинка... долїтав здержаний шепіт з кухонного вікна. — Як то мусить бути їй тепер. Таж то своя кров..

Анна Сергіївна переживала незвичайно тяжкий настрій. О, вона знаменито розуміла, що мусить тепер відчувати Маша. А нещаслива дитина просто мучила її, немов тїнь якоїсь мести. Так, таж то вона, Анна Сергіївна, забрала від неї маму для своєї Неллі. А ся воскова дитина, се німий докір... І була в тому якась стихійна несправедливість, та особлива жорстокість, коли в дійсности ніхто не винуватий.

Та важка сцена сталась ще важчою, коли Неллі, що з цікавостію придивлялась спершу маленькій гості, зайшла відтак розпучливим риданням; Анна Сергіївна взяла її на руки, та се її не впокоїло, — вона напирала ся до мамки і дивилась на маленьку гостю стемнілими з гніву очима. Се була справжня діточа заздрість. Маша цілковито змішалась: їй було жаль і своєї дівчинки і Неллі. Сцена скінчилась тим, що Неллі опинилась на руках у мамки а Наташу взяла Анна Сергіївна.

— Ах, ти погаре дівчинище: — приговорювала Анна Сергіївна до своєї Неллі. Диви, яка розумна дівчинка... І не плаче і молодко пє.

Машині очі давно були повні сліз. Вона старала ся не дивитись на паню і лише пригортала до себе Неллі, немов би те могло заглушити її внутрішній біль. Найбільше разила її різниця в тягарі обох дівчаток. Наташа легка мов перце, здасть ся, що й десять фунтів не важить. З другої сторони зворушувала її заздрість Неллі.

Ціла сцена відбувалась в саді, залитім ясним сонцем. Жара починала вже спадати а по дорозі коло саду мелькали фігури мешканців віль, що виходили трохи погуляти на сьвіжім воздуху.

— „Незабаром пята година, обід — мелькнула Анні Сергіївні спасенна думка, — о п'ятій годині приїджав з Петербурга муж. Що я буду тут робити сама з тими бабами“....

Звичайна рішучість полишила її і вона з тугою гляділа на доріжку, котрею звичайно приходив муж.

Якої півгодини доживання видались Анні Сергіївні цілою вічністю. Тимчасом успіли маленьку гостю нагодувати стерилізованим молоком, котре вона пила жадібно. Відтак Анна Сергіївна подарувала їй гарну Нелліну ляльку і кістяний перстіньчик. Неллі знова протестувала і грізно рвала ся до соперниці, щоби відібрати від неї свої забавки.

Врешті прийшов муж. Був се середнього росту білявий пан з недовільним лицем. За кожний раз повертав він з міста такий змучений. До сього припадку, що так збентежив Анну Сергіївну відніс ся він зівсім рівнодушно і здвигаючи плечима, промовив :

— Ну і щож тут особливого: у всіх мамок мусять бути діти, бо инакше вони не могли-б бути мамками.

Анна Сергіївна нічого не відповідала, щоби не тратити пусто слів. Її обижало лиш се, що муж з натури не злий чоловік, а говорить так лише тому, що змучив ся... Його

дратувало її зворушене лице, бо йому хотілось відпочати.

— Машо, віднесіть дівчинку до кухні, — сказала Анна Сергіївна, мішаючись і укладаючи слова. — Неллі час вже спати.

Неллі з вдоволенєм перейшла на руки до тата, котрого дуже любила а Маша схопила свою дівчинку звичайним рухом, тай скоро понесла її до кухні. Відтак, вона так само скоро вернулась знова, опять з червоними від що лиш втертих сліз очима, взяла Неллі і понесла її в діточу комнату. Анна Сергіївна зітхнула легенько, проводжаючи очима мамку, — таж вона така добра, та Маша, услужна, скромна і весела, а характер для мамки се найважнійше.

Аннушка подала обід і показалось, що зупа була мутна. Муж попробував дві ложки і скривив ся.

— Її треба відправити, ту Аннушку, — завважав він, недармо вдержуючи роздражненє. Невдовзі почне вона нас помями годувати.

— Неможна всіх повідправляти, — відповіла Анна Сергіївна, — також здержуючи нагромаджене роздражненє.

— Або-ж я сказав усіх? Чому ти не їш?

— Так... Я недавно по другім сніданю. Зрештою не маю апетиту.

Він знав, що її розстроїла та поява Машиної дитини і розгнівав ся на Машу. До чого та ціла комедія? Як вже раз стала мамкою, то треба розстатись з різними ніжностями. Розумієть ся, що їй не мило, алеж і їм не дуже приємно. Зрештою, чорт знає, що таке!... А тут ще в ушах звонить від столичнього гамору, і не було ще часу, щоб затерлось вражінє їзди в душнім вагоні. Здаєть ся, що дома кождий має право відпочити, а тут ціла історія. Чи-ж нема чим тішити ся?

Анна Сергіївна відчувала ті думки, та її передусім займало те, що тепер дієть ся в кухні. Чи вже взяли Дитину, чи ні? Чи догадалась Аннушка нагодувати ту бабу, що принесла дитину? Іти підчас обіду до кухні, Анна Сергіївна не хотіла, щоби не дратувати мужа, котрий сього не терпів.

Обід проминув дуже скоро і вяло. Чоловік і жінка старали ся говорити о різних посторонніх речах: холера збільшаєть ся, в уряді будуть зміни, Петрикові хотіли приїхати до їхньої вілли погостювати день, два дні і т. д. Павло Владимірович забув прикінці обіда о минулім і звичайним тоном чоловіка, що присвоїв собі солідні привички, промовив:

— А я, Анюто, трошки тес...

— Спати?...

— Дуже змучений... А в ночі знова робота... Він потягнув ся, позіхнув ліниво і сонно побрів у свою кімнату.

Анна Сергіївна була рада, що муж пішов собі, та з другої сторони її дразнила його цілковита рівнодушність. Немов чужий чоловік, ні гірше чим чужий...

У сусідів, здається, також скінчився обід, бо садом знова перебігла покоївка Варя: вона летіла ще раз подивити ся на Машину дитину, на Машу і на паню, щоби мати предмет до розмови хоч на тиждень. В дитячій кімнаті тихо. Маша певно в кухні. Чому ж той Павло Володимирович так несумлінно спить по обіді? А чиж вона не змучилась, не натерпілась, не настрадалась? Страх, які ті муштини самолюбні... Щоби успокоїти ся, Анна Сергіївна перейшла ся кілька разів по своїм саді, де починало вже холодіти і від дерев падали косі, довгі тіні.

В тім часі відбувала ся в кухні вельми оживлена сцена. Дитина переходила з рук до рук, а кожде з'окрема висказувало про неї різні осуди та ради. Кухарка Александра що мала вже з кількоро дітей уважала себе в сій справі авторитетною.

— Не буде жити — порішила вона, ва-
жучи дитину на руці.

Баба, що принесла дитину, почала з нею сперечатись, як ще більша спеціялістка. Слава Богу, не одно вже вигодувала... З панськими дітьми не ма що рівняти, але чи в матері краще би йому було?

— Не буде жити, — товкла своє Александра, крутячи головою. Котре має жити, то повинно ревіти на весь світ. Святих тут не треба. Се вже так... А отсе таке тишеньке, мов курятко... сховало головку під крильце і готове.

— Та чогож має ревіти, як здорове? — сперечалась баба і покінчила тим, що образила ся. -- Надоїло вже мені слухати пусті слова.

Аннушка і Варя не брали участі в розмові, бо обі були ще „в дівочькім стані.“ Маша мовчала, стараючись не розплакати ся: пани не люблять, коли мамки несупокійні. Їй було зрештою мило, що всі її жаліють. Бо щож вона порадить, коли-б навіть дитина вмерла? Цілу свою платню віддає вона на її удержанє, а прецінь шкіри з себе не зідре.

— Панї також совісно, — шепотом завважила Александра заглядаючи у вікно. Аж на лиці змінила ся. Добра і розумна панї, але-ж сумління не сховаєш.

Маша згадала про паню і почала спішити на бабу, щоби йшла до дому.

— В неділю приїду сама, — казала вона обкутуючи дитину в одіяльце. Може і гроший привезу, а поки що возьми рубель.

Коли дитину вже взяли, Маша відшукала в саді паню і промовила з уданою безсердечністю:

— Ну, вже виправила своїх гостей...

— Або-ж тобі не жаль її, Машо?...

— Та деж всіх пережалієш, панечко?

Та й не лиш я одна мамка на білому сьвіті.

Анні Сергіївні не подобався той штучний тон, хоч в глибині її душі шевелілось притаєне чутє радости, що баба забрала вже вкінці засуджену на смерть дитину і вона не мусить дивити ся на неї.

III.

Настала ніч. По віллях засіяли червоні сьвітелця. Пахло сьвіжою травою. Над болітцем розстелявся білавий туман. Десь скрипів коростіль, в парку кувала сирота зазуля; в одній віллі молодий, жіночий голос невміло пробував перші строфи модньої романси. Деколи прозвенів у воздуху стон якоїсь великої, мідяної труби, що грала на Павловським, желізничім двірці. Павло Владімірович так потонував у своїх урядових паперах, що нічого не чув, ні не відчував. Працю треба

було скіньчити на час і він мусів працювати ночами. Сердито числив він та перечеислював, кусав губи і морщив чоло. Нараз до його ух донеслось легке хлипанє. Хто се міг плакати? Неллі спить, Маша також. Він надслухував і почув, що се з жінчиної комнати було чути нові, здержані риданя.

— Ах, знова ті перви! — подумав він, сердито кидаючи роботу.

Анна Сергіївна сиділа коло відчиненого в сад вікна і тихенько плакала так, як плачуть малі діти.

— Нюта що тобі? Ти слаба? —

Він хотів її обняти, та вона відсунула його руку.

— Се несправедливо.. се жорстоко... сьому нема назви... відповіла вона шепотом.

— Ну так... Знова та дівчинка!...

— Так знова. Ти говориш се таким тоном, мовби вона в чім небудь винна.

Він перейшов ся по комнаті, придумуючи чим би потїшити рознервовану жінку. О ті всемогутні, жіночі слези... В самій речі, щоби їй сказати?

— Анюта, треба дивитись тверезо на речі!

— Направду?

— Розумієть ся. От возьмім хочби нишній случай!... Щож таке Маша? Припустім, що ти моглаби кормити сама дитину, та чи се перешкодилоб їй піти за мамку до кого иньшого? Отже...

— Ну, на такий спосіб можна оправдати рішучо кожду несправедливість.

— То й щож? наука се провиділа: закон Мальтуса, борба за істнуванє Дарвіна.... Се дуже сумне, але те все буде істнувати хоч нас з тобою не буде.

— Все отсе слога, слогг, слова... А найпоганійше те, що ти сам не віриш що говориш.

— Я? Ні, вже здаєть ся я вірю в науку. Зрештою розсудім так: Коли-б у тебе не були розстрєнені нерви, чи ти брала би мамку? Чим же винувала ти або я?

— Є речі яких не можна пояснити словами, лише відчувати. Іди до своєї праці і лиши мене в спокою.

Він лише розвів руками, постояв серед комнати і скромно пішов до свого робітнього стола. А вона знова сиділа біля вікна, переживаючи свій сумний настрій. Воскова дитина не сходила в неї з думки. Невже вона мусить умерти лиш тому, щоби Неллі було здорова, весела і виросла велика? Таж

се страшно. Так страшно... Не можна так жити... Се звірство... Нї одна животина так не робить, крім зазулі. — А як погано, коли починаєш відчувати приближене нервового нападу: трудно глотати слину, на потилиці немов якийсь тягар, зівсім особливе почуванє в горлі, мов би хтось душив, взагалі — погано. А відтак зачне ломати надбровні дуги, в мушкулах лиця острій біль. — В результаті декільки базсонних ночий і чутє апатії. Такі люди не повинні зівсім жити на сьвітї, а ще менше полишати по собі розслаблених, нервових потомків. Невже і Неллі буде такаж нервова? Як не можеш сама кормити дїтий, то не треба і замуж виходити.

— А кілько то мамок лише в самім Петербурзі, — із страхом думала Анна Сергіївна. І як всі привикли до того, мовби так повинно бути. А прецінь за кожною мамкою стоїть тїнь дитини покиненої на ласку долі. Навіть подумати страшно. А найстрашнїше те, що ми так зросли ся з тим злом, що воно вже нїкого не вражає.

А кінцевий вислід — тисячі покинутих дїтий, тисячі маленьких жертв, тисячі воскових тїний. Та Машина, дитина, страшно подібна до одного з тих воскових манекінів, що їх показують в ярмарочних будах: щось таке є в нїй застигле, здержане, без житя.

І правдоподібно ті всі діти такі самі. І Аннушка і Варя буде їх мати, так само як мала їх Александра. От і тайна того спочуття, з яким та вся петербурська прислуга віднесла ся до Машиної дитини — в ній бачили вони свою власну долю. А цікаво, що вони подумали о ній і о всіх других панях, для котрих приносять ся в жертву ті діти мамок. — Анна Сергіївна відчула, що знова червоніє, незважаючи на темноту довкола себе. — Якаж вона сьмішна з своїм стерилізованим молоком і материнським самолюбством, коли навкруги неї дієть ся сграшенне лихо! Їй зробило ся совісно, що вона уважала себе зівсім порядною жінкою і могла бути щасливою, помимо воскової, діточої тіни. Зрозумійте лиш люди, що се правда, проста, ясна мов день правда... І вона, Анна Сергіївна, могла бути спокійна?... І Павло Владимірович також спокійний... Наука, поступ, культура, мудрі слова — як-жеж не багато треба щоби собі закрити очі на найстрашнійше з усіх лих.

Анні Сергіївні зробило ся лячно. Се був той безпричинний страх, що висить у воздуху. З нею діялось таке вже не раз. Страшно так жити. Таж повинна бути месть за лихо, якась кара, щоби рівняла все, щоби зводила до одного знаменника розрізнені явища життя. Вона почувала вже ту кару в са-

мій собі, там у глибині душі, де мучило її те, що ми звикли називати совістю. Ах, як страшно..

Павле Владиміровичу... Поль... мені страшно... Говори що...

Нюто... Неточко... успокій ся!

Він уклав її на постіль, обложив її голову зимними окладами, давав нюхати якийсь спирт, а вона все плакала і повторяла :

— Таж і Маша має нерви... ні, се страшне. Таж вона весь час думає о своїй дитині і мучить ся.

— Так... гм... хоч у тих простих жінок все иньше...

— Не бреши... Я тебе ненавиджу !... Себе ненавиджу ! Всі ми нервові дрантє, а наші діти будуть таким самим нервовим дрантем. Се страшна помста. Ми носимо в собі заразу...

Вона сіла на ліжку і гляділа довкола перестрашеними, розширеними очима.—А потилиця так болить немов би налита оловом... і те терпке почуванє чогось металічно важкого на язиці, та дрож і взагалі пригнітаюче чутє. Вмертиб сейчас, щоби лише не переживати сих мук. А все те кінцевий вислід скривленої культури, переніження, привілейної обстанови, нездорових забав та розривок, обчислених на нервові напруженє, глупих

одягів, їди та цілої суми условин, якими окружене жите — звісного круга людей.

— Поль, коли Неллічка буде доросла, вона мати ме свої діти. Та вона буде така нервова, як і ми обоє і буде також наймати мамок. Ти поміркуй лише: Неллі ще малесенька дрібочка, а там десь у далині вже дозріває неминуче лихо... там вже видніють діточі тіни. Ті нещасливі розкові діти ще й не вродились, а вже засуджені на смерть. І яке самолюбство... — Коли-б ти бачив, як Неллі відганяла ту нещасливу дівчинку від мами, а та дивить ся спокійно-преспокійно! Як-би вона розуміла все і могла нам сказати правду: ви мої убійники. —

Павло Владимірович порушив ся, та Анна Сергіївна не дала йому говорити.

— Маша тут ні при чім. Маша покутує за свій прогріх своїм мозчаливим горем. Вона старає ся бути веселою, хоч на душі в неї камінь. Та-ж пани не люблять, щоб мамки ходили із заплаканими очима. Врешті, Маша глупа....

— Слухай Нюто, так не можна!... благав Павло Владимірович, підбігаючи до вікна.

— А щож я кажу? Власне, не можна.... І якеж звірство! Подумай лише, як строять та прибирають мамок: і пацьорки їм купують і

стрічки блискучі і хусткі шовкові*, їм догоджують, годують, возять на проходи в повозах і каритах... Се-ж страшна комедія. Так страшна тому, що грають її за ціну тих воскових дітий, за ціну їх здоровля і життя.... От у нашого сусіда вдівця у першій мамки вмерла дитина, у другій також. Жадна статистика не подасть докладно всього лиха. Та говори-ж що! Мені голова крутить ся! Чому-ж мовчиш!

Що-ж міг сказати він, інтелігентний чоловік? Розумієть ся, що Нюта каже правду. Та-ж вона така розумна, така добра. Хоч є часами такі прокляті, безвихідні обставини....

— Та говори-ж що, говори...

— Гарно. Позволь... Уяви собі таке: по-тапають твої тато й мама, а ти в силі спасти лише одно з них. Ну, чи-ж в такому разі можливий який розумний вибір. Є такі прокляті обставини ...так. Гм...

— А як-би Маша взяла до себе свою дитину?

— Та прецінь Неллічка вже доволі велика і їй самій за мало Машиного молока. З того бувби такий наслідок, що голодува-

* В оригіналі: кокошники с. з. убрані на голову. В нас Українців кокошників нема, та намість того є шовкові хустки.

ло-б двоє дітий. Таж ти не винна, що сама не можеш кормити. Се-ж не ліниство, не вибаги, не увага на свій супокій, а жорстока необхідність.

Анна Сергіївна змучилась, знуждала ся і лежала із примкненими очима. А він ждав ла ранний розсвіт, що одинокий міг принести успокоєнє. Добре ще, що літня ніч коротка. От над болотом піднімаєть ся вже літня мра-ка, а в парку будять ся вже пташки. Він любував ся сплячою жінкою. Яка-ж у неї гарнесенька головка, яке інтелігентне лице і яка гарна та її головка на білій подушці. Десь запіяв розпучливим голосом когут. А там на столі жде термінова робота. Прийдесть ся видно не спати. Та се нічого. Буде можна знова по обіді продріматись.

Впевнившись, що жінка в кінці заснула, Павло Владимірович на пальцях, обережно направив ся до своєї роботи, та в дверях задержав ся, наче вконаний. Що значить той нервовий настрій, ті сльози і маяченє з отвореними очима? Він покрутив устами, потер чоло і лише розвів руками: нічо иншого, лише треба надїятись другою числа Неллічки.

Мужик Борис вставав рано. Він мусів привезти води, поприбирати та підмести до-ріжки в садочках коло віль, одним словом мав роботи доволї. В такім часі був він зви-

чайно в лихім настрою і вічно воркотів щось під носом. А тут ще згадав про яму з помиями: заїсть його панї. Причїпилась не знати чого... Тож він насамперед пішов оглядати ту яму, чи все в порядку. Всї дошки вимашчені дегтем, хльорове вапно висипане, — так що близько підійти годї.

— Пожди, догоджу я тобі... воркотів — Борис йдучи до кучки.

Він винїс відти ведерце з дегтем, постояв, пошкробав ся другою рукою в голову і сердито почав мазати дегтем траву.

— Борисе, чи не збожеволїв ти часом? кричала до нього куховарка Александра. Чого вдаєш дурного?

— А нехай... Доведуть живого чоловіка!...

Александра розсьміялась на весь рот. Борис вимастив увесь муріжок і шпурнув порожнє відерце.

Гарно собі живуть, ті пани... — казала Александра, позїхаючи і витягаючись. Сплять довго, їдять солодко...

— Пани? їдять? — Не вони хлїб їдять, а їх їсть хлїб.

Татко.

Прислуга провінційональної гостинниці „Беріжок“ відразу осудила, що пан, який приїхав до них з парохода, чоловік на високому становищі. Коридорний слуга Овсїй, що вносив річі з фіякра назвав його „правдивий пан“. Все у нього було правильне: подорожній куфрик із лякерованої шкіри, потім два саквояжі із „крокодила“, відтак подорожній мішечок обгорнений у вишиту обкладку, відтак зелений, краткований плед на ноги, відтак подорожній, мужеський несесер, відтак скіряний футерал зі циліндром, шовковий парасоль, палиця із срібною кулькою — одним словом „правдивий пан“. Коли війшов у гостинні двері, то невдоволено понюхав воздух і скривив ся.

„У вас воздух не тес... — замітив він.

„Кухня близько...

Пан не відповів нічого і пустив ся оглядати готелеві комнати. Він все робив не спішно, акуратно і солідно. Пооглядавши, вибрав собі одну з красших, кутних комнат і сейчас казав отворити двері на балькон, що виходив на ріку. Відтак ще раз понюхав воз-

дух, ще раз скривився і казав розпакувати річи.

— Осторожійше, прошу вас, — сказав він до Овсія, коли той сердито накинувся на лякерований куфрик і надавив його коліном. — Ви не вмієте обходитись із річами, добродію. Подайте свіжої води, так самовар, — ні, приготуйте постіль. А се що таке?... — Пан мазнув по мраморній умивальній пальцем і підніс брудний палець до самого носа Овсієви.

— Що се таке, мій пане?

— Порох, ваше високоблагородіє, тому, що наці хозяїн з купців і належного обходженя не знає... порох, зрештою тому, що тепер такий сезонт. —

Пан знова скривився. — Ще й не ступив добре на провінційональну територію а вже присвоїв собі погану звичку починати розмови з трактиєрною прислугою. Отсю замітку зробив собі в думці і більше не сказав до Овсія ні слова. До речі, то сей хам не вмів навіть постелити як слід, поперевертав туалетні прибори і взагалі заховував ся неможливо, хоть і старався покрити свої недостачі усильним бажанем догодити петербурському панови. Послідне Овсій пізнав відразу, тому, що пан був дуже акуратний неначе яка пані — кожда штучка стояла в ньо-

го на своїм місці, і все те блищить, все чистеньке, французької роботи.

Річи пороскладано по столах, одіж повішено в гардеробі, — пан сам почистив їх від подорожного пороху, все переглянув та повкривав, якимись мудренними скатерточками.

От, — коротко сказав він подаючи, Овсїєви записну готелеву книжку.

Дорогою прочитав Овсїй по складах :

— Дій... дій... сний... сний... держав... ний со - со - со - віт -...ник Іван Петрович Самойлов. Гарно : генерал. А ще такий молодий....

Дальші поступки петербурського генерала слідували в такому порядку. Два рази казав подати собі теплої води, відтак холодної і довго мив ся та чистив ся — знова так, немов яка пані, відтак забажав газети, та газети не було, відтак замовив на обід курятко, відтак в ночі збудив Овсїя і зі страхом показав йому блощицю. що повзла по стіні.

— Забери, будь ласка, ту гидь, —

Рано він збудив ся пізно, о одинайцятій годині, збудив ся розбитий, змучений, знеможений, немов би сповнив Бог зна яке трудне і важке діло. І знова зажадав горячої і холодної води, знова мив ся і чистив ся цілїську годину, доки не узнав, що вже досить. Відтак довго і уважно приглядався собі в зер-

калі і здається прийшов до не зовсім вдоволяючих вислідів.

На його сорок два роки лице його було старше, а на маківці вже просвічувала лисина. Був ні товстий ні тонкий, ні високий ні низький. Лице також не мало жадних особливих прикмет. Карі поважно-строгі очи, м'який ніс, м'яко зарисовані уста, троха вистаючі кости лица, барва обличчя трошка сірава. Все на своїм місці, все в міру, мовби ошадна природа боялась в чім небудь переборшити.

— Так, теє... — промовив голосно Іван Петрович і зітхнув.

Він вийшов в раннім шлафроці на балкон і довго дивився на ріку. Така гарна і велика ріка. Зараз під горою видно було парохідні пристані, склади, шпихлірі, якісь склепики; з гори спускались дрантиві фіякри, та шлапали по болоті пішоходи. День був кисленький, мокренький, такий, як бувають дні в початках серпня. Немов і у воздуху висить якась перевтома.

— Одним словом, любе рідне місто... дим батьківських стріх... голосно подумав Іван Петрович коли покінчив, свої оглядини. Все те саме і нічо нового.

Одягане до виходу заняло ще цілу годину, при чому Овсій мусів два рази чистити сюртук. І ще раз подрібні оглядини себе

в зеркалі і знова легке невдоволенє : бо й одіж не так стоїть як слід і барва лица не тєє. Овсїй цілий ранок уважно слїдив мудреного петербурського пана і сповняв ся гірким почуванєм тайної вини. Бо й справді : і порох і болого і дощ.

Вкінці взяв пан з собою плед і парасоль, тай пішов. Він постояв якийсь час на підїзді, надягаючи сьвіжі рукавички. Тарахкотячи підїхали два фіякри, але він не схотів їхати. Звільна йшов пішки до міста, уважно оглядаючи дома, нові вивіски та людей. Дивні ті провінційональні міста : от хоч нових домів доволі багато, а вид все такий самий, як і двацять лїт тому, — так немов би щось здержувало туг житє, або краще сказати придавлювало. Якась така подла тоска глядить на вас з кожного вікна... От і головна площа, де стоїть деревляний театр і камяний заїздний двір, далше гімназия, скарбова палата, губернаторський дім, склад вин, скарбова типографія, земська управа — взє те саме і все так само. Іванови Петровичу здавалось дивним, що й він колись то вчив ся в тїм білім будинку, ходив по тих хідниках, одушевляв ся в дрантивім театрику і т. д.

Огорнуло його чуттє чогось чужого, далекого, непотрібного і все таки важкого. Кождий крок вперед піднімав із глибини часу спутані спомини, лица, сцени....

Він перейшов мимо губернаторського дому; — напротів, в сутеренах, жив той сам кравець, над ним той сам склад „кольоніальних товарів“. Так, все те саме. Він повернувся улицею на право, де дома були низші — починалось урядниче житє. Ті тамі сіренькі, деревляні домики з ганочками. От і той дім, де він жив, коли був гімназистом, от і його вікно, от і старі берези, під якими він вчився до матури. Але якже воно було давно і начеб то був і не він, Іван Петрович Самойлов а хтось иньший. А от ще один сіренький дімок з кривими ворітцями. Іван Петрович з привички пошукав очима дзвінка, а відтак попрямував просто до парадного входу, бо підїздів тут ще не було. Від дзвінка телепалась обірвана ручка, але двері були незаперті. Ступені ганочка вже зогнили, дошки в підлозі покривились; в півтемних сінях обняв його змішаний запах кухні і старих річий.

— Хто там — спитав старечий голос із гостинної.

— Се я — доволі льогічно відповів Іван Петрович, на силу знімаючи пальто вшитє „до фігури“.

— Так, я...

З гостинної з трудом вийшла стара, руда собачка, здивовано глянула на чужого чо-

ловіка своїми сльозавими очима, хотіла загавкати та лише створила писок і позіхнула. Іван Петроич увійшов в маленьку гостинну, прибрану старинними меблями червоної крески. Коло вікна сиділа у глибокій кріслі маленька, худенька, сивенька старушечка з якимось безконечним плетенем -- здасться, она і двадцять літ тому сиділа на тім самім місці.

— Теточко, не пізнаєте? — промовив гість, стараючись надати своїй голосові хоч деяку ласкавість.

— Ану-но, підійди ближше...

На нього глянули уважно погасаючі, темні очі і по зморщенім лиці розійшлась радісна усьмішка.

— Ваня -- ну нарешті...

Його обняли худі, старечі руки. Старушка вся здригнулась, змішалась, переставила чомусь то важке крісло і ще раз обняла столічного гостя.

— Правда, що я дуже змінив ся тіточко....

— Так, так... Такий став приличний.

— Абож я коли небудь був неприличний....

— Ні, не се... Ви там у Петербурзі всі не один склад: якісь змучені, солідні, без чуття. Ну, та се я так собі кажу. Сідай. Приїхав спадщину відбирати? Так, от і дядько Теодор

Карпич віддав Богу духа. Кріпкий був старець. Тепер видно на мене черга. Щож діяти; Ваня... А ти там молодець, от яку кар'єру зробив. До мене давно не писав, та земля повна чуток про тебе. Ну, але дядько про тебе також не забув і в завіщанню оставив тобі твою частку. Знаєш, дім на розі Соборної вулиці -- от він тобі його записав. Нікого не скривдив старик. Своїх дітей не мав, тож все полишив своякам.

— Скажати правду теточко то я мало інтересуюсь тою спадщиною і приїхав не за нею, а просто хотілось мені подивити ся на рідні місця... останній раз...

— Пусте! — строго промовила старенька. — Все по закону зробив старик і нікого не позабув. А ти голубчику не чини ся надто важним.

Відтак старушка піднялась і споренько побігла в сусідню комнату. Десь то храпливо замкнулись двері, десь то звенькнула ложочка від чаю і згвога короткі, спішні кроки. Іван Петрович скривив ся, наперед розсмаковуючи церемонію родинної гостини.

— Прошу вас тіточко не турбуйте ся тай не заходьтесь. Я вже перекусив.

Старенька прийшла вже із других дверей і строго запитала:

— А деж твої річи? Ти заїхав до готелю?

Ах безстиднику. безстиднику!

В дверях стояла доволї сувора кухарка, що приготувилась сповнити свої обовязки зглядом гостя і очевидно поділяла суд своєї панї. Певно, що безстидник, коли наприклад не успів ще й приїхати а вже заїхав до готелю. Старенька знова вийшла і знова появилась із підносом, на котрім стояли апетитні маленькі тарілочки із закусками. По дорозі вона заявила, що в минулому році умер предсідатель скарбової палати.

— Кажете, що умер? з поважанєм здивувався Іван Петрович.

— І так само, як дядько. Відтак вмерла Анфіса Василівна, твоя хрестна мати.

— Так? Жалко... Так, дуже жалко...

Коли вже позносила прилади до чаю, оповіла старенька про багато иньших випадків смерти а Іван Петрович мусїв дивувати ся жалїти та із співчутєм кивати головою. Ті, спомини одушевили стареньку і вона засипала гостя похоронними новинками — бо се видно найблизше дотикало її.

— Так, так і які люди були вони всі, — повторяла вона. Галятіон Ефимич дослужився вже становища совітника губернської управи і нараз... В тиждень після його скінчив Ілія Захарич.

Іван Петрович не міг вже довше диву

вати ся, тож зрадів мов спасенєм, коли зявив ся самовар. Його навіть зворушила обстановка всього: той же старинний самовар, ті самі старинні чашки з грубою позолотою, тіж низенькі товсті стакани з рубчиками. Вкінці — той сам запах закусок домашньої роботи — всі ті солені рижки, огірочки, ікра, мариновані рябчики, здавалось що дивлять ся на нього мов свої.

— Шож се я? охнула старенька і сплелася руками. — Говорю, говорю з про головне і не питаю. А деж твоя жінка, Ваню?

— Яка жінка тіточко?

— Ну, а якіж жінки бувають? Не оженив ся ще? Ти не оженив ся ще до сеї пори? Ах безстиднику, безстиднику...

— Успокойтесь теточко, я маю наречену...

І щоби доказати правду своїх слів Іван Петрович виняв з кишені портфель, отворив його і подав старенькій старанно обвинену фотографію. Старенька побігла за окулярами і довго тай уважно розглядала портрет.

— Петербурська зелененька панночка — висказувала вона свої спостереження. Так, так. Певно розумненька, їдовита і нічого жіночого в неї нема, нічого. що слід би. А коли весіле Ваню.

— Направду, що ще сам не знаю...

— І давно се діло у вас тягнеть ся?

— Як би то вам сказати тіточко... Позвольте... близько вже п'ять літ.

— П'ять лі - і - т?...

— Так. Таж треба гарненько пізнати ся, познайомитись, — зрештою, не така се справа, щоби спішити ся.

Старенька вислухала пояснення, пожувала губами і сказала:

— Нічо з того не буде....

II.

За чаєм загальна розмова майже вичерпалась і старенька почала повтаряти ся, ще раз оповідаючи про своїх покійників. Кілька разів наступали немілі перерви. Було щось такого, що полишалось недосказаним і об чім старали ся не говорити. Іван Петрович уважно оглянув цілу комнату і невільно зітхаючи, сказав:

— А у вас тіточко все по старому: та сама хатня обстановка, ті самі дешеві цв'іти — і здаєть ся навіть та сама собачка. Начеб я що лиш вчора поїхав. Із рідніх полишились у мене тільки ви.

— Чужий вік проживаю, голубчику. А ти куда від мене підеш?

— Треба буде відвідати де кого. Піду

до Сідорських, до Зибіних, а відтак....

Прощаючись Іван Петрович повторив ще раз :

— Впевняю вас тіточко, що се наслідство мені лиш тягар. А знаєте чому? Прийде ся їхати до Євгенієвих. Я вже довідував ся об тім. У нас будуть якісь спільні рахунки, яких не обійдеш.

Старенька строго зложила уста і питаючи глянула своїми погасаючими очима на свояка, нечеп відгадувала яку тайну думку.

— Що, боїш ся стрітати Шуреньку? — сказала вона. Ти не пізнаєш її тепер. Нічо, вони гарно живуть. Її муж статочний. Не богато а живуть. Тай що з богацтва, коли вона до нічого.

— Се в мій город камінцем?

— Як вже собі схочеш : на кожний спосіб вийде те саме. Є така приповідка : складав, складав, тай й дідька придбав. Так і ти зі своєю зелененькою панянкою. Не потрібно і заходитись, миленький. А от Шура Горохова зовсім що иньшого. Мов кров з молоком дівчина, характер шовковий а яка весела, Господи ! Щож, коли ти згордував тоді нею, пігнав ся за карісрою а тепер плач на себе. Такої другої не найдеш...

— А прецінь тітко вона щаслива і без ме-

не, то об чім тут говорити? Я дуже рад, що їй добре ведеться...

Обоє розмовники зворушилися, тому гість поквапився з прощансьм. Старенька навіть розгнівалася і довго зоркоїла сидячи на своїм кріслі.

— Дивіть на нього, що за птиця! Причарував тоді дівчину, наговорив їй четвергів з п'ятницями, а відтак і в корчі... Чи їй було лишати ся старою палною через нього? Така дівчина мала сидіти коло вікна, та й виглядати мужа? Як би не було, а вона має тепер свою родину, а ти розмовляй собі із своєю зелененькою панянкою, поки вона ще слухає тебе. Ох, вже мені ті пєтербурські!... А головню — вдоволені із себе!...

Дальше старенька покмітила, що на перший раз сказала забогато і ще більше огірчилася, Своєю дорогою Іван Петрович не чужий чоловік а все таки вона поквапилася.

— Батеньку, сьвіте мій, таж я його і обідати не покликала! — перелякалась в кінці старенька мовби вчинила яке сьвятотатство. Чоловік приїхав до рідного міста, а тут і пообідати нема в кого. Коби хоч знати, де він заїхав? — Ох, зовсім вже я вдуріла....

Іван Петрович був також недовільний своїм поведенєм і дорогою прочитав собі доволі строге казанє. Певно, що тітка гарна лю-

дина, але з тими любими свояками треба поводитись дуже обережно. У них просто неможливі претенсії та влізливість, — взагалі пхають ніс де не треба. До чого приміром, здали ся подібні щирі розмови, як сьогоднішня?

— А що, як би зівсім не піти до Євгенієвих — подумав на голос Іван Петрович і сам застидав ся своєї малодушности.

Бо й що-ж він має собі робити з того всього? Таж на правду нічо поважного не було а таке звичайне, молодець привязанє. Щож з того, що він цілував ту саму Шуроньку Горхову, що присягав їй вічну любов, хотів отруїти ся а скінчив тим, що втік. Таж не міг він втопити ся у провінційональній глуші лише тому щоби мати щастє бути мужем якоїсь там провінційональної панни, ну і не міг везти таку жінку в столицю і т. д. і т. д.

Осінні дощеві дні дивно настроюють до мрій, і тому, Іван Петрович проти волі почав пригадувати деякі подробиці свого невдатного романа. От на сій вулиці, на отсих тротуарах він проходжав ся з нею, млїючи із щастя. От на сьому розї ждав він на неї терпливо і цілими годинами. А вона була непогана, особливо в зимі, коли її лице пашіло таким кріпким здоровєм! А як гарно вона усьміхалась, як весело сьміялась! О, вона була гарненька, та Шуронька, гарненька, навіть ко-

ли плакала. А плакала вона, як вони розставалися, т. є. коли вона прочувала розлуку. Тоді був такий як нині дощевий день; він дивився через вікно а вона сиділа в куті тай плакала. То були перші жіночі слези і він до сьогодні не міг думати об них без якогось особливо тужливого настрою. Якось так мовби і совісно і сумно і взагалі негарно. Відтак було багато інших жінок, були і слези, та се зівсім що иншого. Через мраку споминів виступали колись то дорогі обриси — той діточо м'який носик, подовгувате личко, повненькі губки, подовгасті очі неозначеної краски і багаті хвилі шовкового, русявого волосся, м'ягенького та кучерявого на висках і на шиї. Так, у Шуроньки було чудове волосся і він любив його гладити.

Іван Петрович любив у жінок поредівсім гарне волосся, та відтак не стрічав ніде такого, яке було у Шуроньки. Згадав Іван Петрович старичний, знищений, панський дім, де жила Шуронька із своєю бабусею. Вона виростила сиротою і те старе дворянське гніздо якось особливо приставало до неї. Власне приставало, наче рама до образу.

Таких знищених, дворянських родин багато в Росії. Батько Шуроньки прожив все, що можна було прожити а сам вмер, тому що ні в чім не знав міри. У бабусі полиши-

лись ще де які останки і вона з'уміла за них дати образованє внучці. Так... А що то ще було відтак?... Та ні, доволі вже тих сумних споминів...

Ні до Сідорських, ні до Зибіних Іван Петрович не пішов, а попрямував до Євгенієвих. Так, немов би хотів комусь показати, що він нічого не лякаєть ся, що все йому одно. Се розмова із старенькою тетою була головним товчком його поступованя та Іван Петрович не міг би признати ся до сього навіть самому собі. Непозволяла на се мужеська гордість. Так, йшов він до Євгенієвих і думав, що от він іде і йому все одно. Рішучо, все одно. Про їх адресу він довідався ще скорше, бо відзначав ся в тих ділах великою точністю. Треба було перейти всього дві вулиці, повернути на право, відтак на ліво — а географію рідного міста він ще гарзд тямив. Євгенієві жили в новеньких офіцинках збудованих за старим дворянським попелищем — місце також знакове. Старий дім стояв пустий по смерті бабусі, тому, що вимагав поважної направи а радше перебудови. Євгенієві воліли збудувати собі невеличкі офіцинки.*

Іван Петрович задзвонив і мусів доволі довго ждати. Коли за дверми почулись важкі кроки, огорнуло його малодушне чутє, і-

менно скромне бажанє втіти, сховати ся, загалом, счезнути. Та се трівало лиш одну хвилинку, бо в дверях з'явилося невдоволене лице старої служниці.

— Ви до лікаря, чи що? — спитала вона.

— Так, до Семена Гаврилича.

— Їх нема. Поїхали до шпиталю.

Почишало ся спитатись, чи дома Александра Григорівна і післати їй свою візитівку, та місто сього, Іван Петрович проворкотів щось там, бистро обернув ся і вийшов. Се була формальна утеча. Відтак йому здавало ся, що хтось глядить на нього через вікно і що він червоніє мов хлопчина, який втікає з краденим яблуком. Та коли вийшов на вулицю, то прийняв рівнодушно поважну позу настоящего петербурського урядника, прижмутив очі і навіть заложив одну руку за спину, чого ніколи не робив.

— Однако, чорт побери, се зівсім по дурному, — подумав він звертаючись в найблисший перевулок. — Вона може подумати, що я бояв ся побачити її саму. В жінок своя льогіка. І все таки гупо.

Тета Фаїна Карповна здивувала ся дуже, коли вечером Іван Петрович знова появив ся в її маленькій гостинній. Вона стяг-

нула уста і питаючо глянула на мудренного петербурського гостя.

— Ну, щож, Ваню?

— Всюда був тіточко, у Євгенієвих, у Сідорських, у Зибіних, — відповів він і штучно здержуючи позіханє додав: Євгенієва не було дома.

— А! — сказала старушка — ну, а щож вона сама? Як тебе приняла?

Александра Григорівна? Гм... Здаєть ся, що її також не було дома, тоє, я властиво і не питав ся. Другим разом зайду.

Старенька спустила очі, і деревляні спички безконечного плетєня якось дивно заворушились, мовби хотіли щось запутати, заплести, скрити.

— Взагалі тіточко дим родинних стріх вчинив на мене як найсумнійше вражіє, — продовжав Іван Петрович, удаючи, що нічого не завважав. — Всі якісь мовби сонні, байдужні навіть до себе самих. А на мене дивлять ся, мов на заморську звірюку. Старий Зибін збив мене з пантелику, бо задумав величати його превосходительством.

— Що-ж голубчику, ліпша честь, від безчестя. Так собі по просту.

— Представте собі тіточко, що я ніраз не вірю в ту вашу провінційональну простоту. Так. Все, що хочете, лише власне прос-

тоти нема, Може бути, що перше все те було а тепер лише нудьга.

Іван Петрович з великою умілостю перевів розмову на минуле і старенька знова оживилась. По маленькій гостинній незримо пройшли тіні близьких людей і голова старушки сумно хиталась при кождім новім імени.

— Тобі скучно Ваню, слухати моє балаканє, — спохватилась вона. — Щож робити, на старість люди стають балакучими.

— Ні, власне що мені дуже приємно тіточко... Я ще раз переживаю свою минувшину, котра тому, що давно минула, стає вельми мила. Так і тут я правдоподібно послідній раз. Ледві, чи приїду ще коли, бо і далеко і часу немає. От сиджу я у вас, тіточко і мило мені бачити ті знакомі з діточих літ стіни, меблі, гравюри і взагалі всі дрібниці хатньої обстанови. Бож і петербурський урядник теж чоловік. Може бути, що тому те все на мене зробило сумне вражінє, таж минуле не повторить ся і власне тут особливо ярко відчуваю свій критичний вік. Таж я вже маю більш як сорок літ тіточко, а далше вже дорога в гору.

Іван Петрович якось розмяк і навіть розжалобив ся, коли пригадав свої дитинні і мо-

лодечі літа. Веселого і гарного було мало, а все таки жаль.

— Батько твій попивав, Ваню, — оживляла старенька ті спомини. Вечери проводив все в клубі. Ну, а мати все сама з дітьми. Тяжко їй жилось. Та жалітись не любила покійна — бо по що — про домашню біду чужим людям оповідати? Важко то мамі діти виростити. Всюди сама тай сама, а радощів не багато. Відтак повдовіла. Ти тоді був у другій гімназияльній. Ой, як важко було їй піднімати вас на ноги! Все думала, от виростуть діточки тай у старости будуть помагати. Але не діждалась тої потіхи. — —

— Щож діяти тітоіко! Житє взагалі не весела річ! —

Іван Петрович ходив по комнаті і думав голосно. Йому справляло се якесь вдоволення, перебирати те минуле, що не повторить ся. — Була вже десята година вечером; у вікно гляділа темна ніч; десь там звільна дробив дощик; на столі кипів самовар, на стіні мірно тикав старинний, великий годинник. Стара собака голосно хропіла. Все довкола було повне тихої старости, котра вже нічого не дожидає, бо нікуди їй іти і нічого бажать. Дні за днями являлись мов шаблі драбини, по котрих чим висше, тим труднїйше було підніматись. І се — житє! І варта жити

для свого, коли є ще й інше жите, бодре, пориваюче. Іван Петрович з особливим вдоволенєм думав од тім, як то він вернеть ся знова до Петербурга і почне знова так жити як перед тим, нїм поїхав до ріднього місточка.

Прощаючись із старенькою, щоби йти до себе в „Беріжок“, Іван Петрович скривив ся і промовив :

— Ах, тіточко, яка-ж немила річ трафилась мені сеї ночі !

— Немила ? — здрігнулась старенька.

— Так, так. Лежу в постелі і лише почав засипляти, коли нараз чую, як щось повзе по стіні. Власне чую, тому що було темно і видіти я не міг нічого. Сьвічу сьвічку і щож ? По стіні повзе блошиця...

— Блошиця...

— Так дійсно блошиця... То мене розстроїло на цілий сьогоднішний день і я цілий час думав од нїм. Таж уявіть собі лише: повзе і просто на мене. І тепер думаю об ній.

— Ну, алеж ти її певно вбив ?

— Що ви тіточко ! Я покликав льокай і казав винести її на коридор. Одним словом — погань. Сьогодні знова буду ждати на ту погану тварюку.

— Таж льокай вбив твою блошицю, то на щож будеш ждати ?

— Ну, абож не може так само лізти і друга? Бо до всього льокай здаєть ся порядна каналія і правдоподібно пустив її живою.

— Ну, се Ваню твої петербурські нерви.

— Якіж се нерви, коли я бачив її власними очима, як повзла по стіні.

Стареньку більше всього вразив тон, яким петербурський добродій оповідав о немилій речі. А коли він пішов, вона похитала головою і поставила таке неожидане твердження:

— Страшний самолюб, як усі старі парубки.

III.

Прочутя Івана Петровича збули ся. Лище він став засипляти, коли відчув зближенє „ворога.“ Він справді ліз по стіні і знова прямо на нього. Знова коридорний Овсїй мусїв спішити, щоби сполювати „негідну тварюку.“

— Щож се таке? — аж заблагав Іван Петрович слабким голосом.

— Блощиця, ваше превосходительство, тому що хазяїн з купців і не має понятя відносно до настоящих, дійсних панів.

— Ти дурень, панцю ласкавий. —

Впрочім і друга ніч вийшла препогана. Чому-ж в самій речі якась блощиця буде лізти на вас? — Рано Іван Петрович встав лі-

вою ногою і се додало йому рішучости піти до Євгенієвих.

Сьогодні сам хазяїн був дома. Вже в передпокою обняла Івана Петровича атмосфера приличної бідноти, знана йому ще з дитинних літ, — се висіло у воздуху.

Служниця була сувора по вчорашньому і дивилась на гостя доволі підзорливо.

— Прощу сюди, — поклікала вона його в гостинну, уряджену так само як усі „сальони“ панів середньої руки.

Хазяїн не виходив якийсь час і по гармідері, який було чути за стіною та звінкім замикаю і отвираню дверей, Іван Петрович мав повне право догадувати ся, що хтось поспішно одягається, щоби вийти до гостя зівсім приличним чоловіком. Поки трівала та сьвяточна церемонія гість уважно оглянув гостинну з її офіційальною обставою, дешевими меблями і обоями. Що кинулось Іванови Петровичу відразу в очи, се той спеціальний непорядок, який вносять з собою до всіх небогатих родин лише діти. Значить, у Євгенієвих були діти. Се відкрите якое відразу повернуло всі думки Івана Петровича в инший бік і він з душі пожалів того п. Євгенієва, котрий в його очах являв ся мучеником. Так, бо чиж великі то заробітки повітового лікаря, а тут ще й ціла родина на карку. Не дуже миле

положенє навіть на провінції, де житє богато легше чим в столиці.

— Даруйте, прошу, — скоренько говорив хозяїн, на ходу запинаючи гузики військового мундіра.

Коли Іван Петрович сказав своє назви-сько, лице господаря дому приняло знаний висшому урядникови вираз готовости щось таке вчинити, поспішити і догодити. Біда-чисько видно також тягнув службову шлюю. Іван Петрович видів лише, що Євгенїсв мало постарїв ся і виглядав здоровенним чоловягою.

— От, приємна несподіванка Іване Петровичу. А ми з жінкою ще недавно споминали вас. Так. Вона також буде рада. Таж ви здасть ся други дитинства....

— Так, я добре тямлю Александрю Григорівну, хоч ми вже не бачились давненько. По крайній мірі я вже за той час встиг зівсім постарітись.

Останню фразу любив Іван Петрович повторяти, щоби почути зайвий раз горяче запереченє: „Змилуйтєсь Іване Петровичу, та деж ви старі. Дай Боже, щоби всі були такими старцями.“

— Я зараз скажу Шурі, -- заявив хозяїн. — Вона буде дуже рада.

— Даруйте, Семене Гавриличу, коли я попрошу вас о чверть години розмови у ва-

жнім ділі. Я приїхав сюди у зв'язі з вами справі наслідства по моїм дядьку і нам обом прийдець ся де в чім згодити ся,

— Ах так, так... Шура ще недавно об тім говорила. Ходім до мого кабінету, там ніхто нам не перешкодить. —

Останнє не було зайвим, бо в причинених дверях виднілись два діточі личка, що слїдили з жадібною діточою цікавістю кождий рух гостя.

Обстановка докторського кабінету говорила о тій самій приличній бідности і тут також були явні слїди постійних нападів незнаної дїтвори. На письменнім столї валялась позабута діточа забавочка, розложені на о-сібнім столику хірургічні інструменти були розкидані в артистичнім непорядку і т. д. Іван Петрович сїв коло письменного столика і короткими та виразними словами з'ясував справу.

— Ви розумієте Семене Гавриличу, що в дійсности всі ті заходи не представляють для мене самого жадного інтересу; — закінчив він з привычною солідностию. Я навіть, ко-либ не бояв ся показатись неделікатним відносно до останної волї дядька, з вдоволенем зрік би ся своєї частки в користь других наслідників.

— Ні, по-щож, Іване Петвовичу. Шура не згодить ся. Вона у мене дуже дражлива.

Всі розмови „володільця дому“ обов'язково закінчувались тою Шурою, що розуміється не уйшло уваги Івана Петровича Біда-чисько лікар був закоханий у власній жінці.

Ділова розмова скінчилась скоро.

— Я зараз — звинив ся хозяйїн, бистро счезаючи в дверях.

Знова почув ся гармідер, скорі кроки, здержуваний шепіт і стуканє дверей. Тепер вже сама хозяйка готовилась прийняти гостя. Іван Петрович навіть здрігнув ся, коли почулись легкі жіночі кроки і до кабінету вийшла вона. Він підняв ся і глянув на неї.

Се була середнього росту ще молода жінка з тим особливим, м'яким виразом лица і цілої постати який мають лише матері, На свої літа вона виглядала зовсім гарно і гляділа йому просто в очи таким щасливим поглядом.

— Не можете собі уявити Іване Петровичу, яка я рада, що вас бачу, — промовила вона милим грудним голосом, подаючи йому руку. Ми вас дожидали, а однак все вийшло якось несподівано.

Вона сильно почервоніла і сіла на канапу. Іван Петрович знога бачив те чудове волосє, з поспіхом счесане на карку в прос-

тий вузол. Ті самі очі, той сам усьміх, тільки все було тепер більш кольоритне і викінчене. Іван Петрович побіжно замітив о ціли свого приїзду, повторив вчорашнє оповідання о вражіню, яке на нього вчинив рідний город і собі сказав, як то він радий бачити старих знайомих.

— Я хотів би сказати : друзів, колиб не бояв ся, що покажу ся влізливим, — пояснив він входячи в роль дорогого гостя.

— В сїм тонї я не вміла-б вам відповісти, — призналась хозяйка із сумним усьміхом. — Просто тому, що я відвикла говорити, як говорять в товаристві. Та до речі Іване Петровичу, ми вас не пустимо без обїду : се наше право, як провінційоналів.

— Розумієть ся, що не пустимо, Шуро — притакнув Семен Гаврилич, дивлячись закохано на жінку.

Іванови Петровичу страх не хотїло ся обїдати та мусїв згодити ся. Щож вдїєш, коли на сцену виступають вайбільш жорстокі з усіх прав — права гостинности... Дивлячись на хозяйку, відчував Іван Петрович легковаженє для всіх жінок. Таж отсі губи присягали вічну любов, ті очі горїли вогнем, ті руки протягались до нього, а тепер вона щаслива з другим і навіть не скривас того щастя. О жінки!... В душі Івана Петровича

прокинулось те погане чуття, яке є спільне майже у всіх. В самій речі, він волів би бачити Шуроньку Горохову змученою, ждучою потіхи, — бачити — і знати, що се він, Іван Петрович, дійсна причина того гарного, жіночого горя, — бож через нещасливу любов, навіть страдають гарно.

Час до раннього провінційонального полуденку перейшов майже незаметно серед тих розмов старих знайомих, що їх зміст відтак навіть пригадати важко. Коли сувора служниця звістила, що полуденок готовий, промовила хозяйка з премилим усміхом:

— Ви, Іване Петровичу правдоподібно привикли до вишуканої їди а в нас все по просту. Зрештою, се вам пригадає в децім минуле....

Коли увійшли в їдальню комнату, побачив Іван Петрович дві маленькі дівчинки і шестилітнього хлопчика, що сиділи коло стола.

— Се моє потомство — пояснила коротко Александра Григорівна і з особливою любов'ю глянула на старшого сина: — Се-режа, Аня і Катя.

„Потомки“ п. Євгенієва глянули на гостя троха витріщеними очима а в дійсности були заняті своїми новими фартушечками та сьвяточними одінячками. Вони були прибра-

ні спеціально, щоби показати ся гостю. Старенька няня гляділа на гостя такими очима, мовби хотіла признання. Але особливо вразив Івана Петровича старший хлопчик: він був мов дві краплі води схожий до мамі. Гість поневолі задивив ся на нього: се діточе личко мало в собі улюблені риси коханої дівчини. Потонувши у своїх спостереженнях, Іван Петрович інстинктивно перевів очі на матір, щоби ще раз порівняти, — а вона також гляділа на нього така вдоволена і щаслива. І нараз защеміло в душі Івана Петровича, хоч він і не міг би сказати що за причина сьому. Якась безмежна, глуха нудьга що обнімає деколи чоловіка в темні та дощеві осінні вечері. Так, бо-ж і його очима гляділа тепер осінь.

— Що за любий хлопчина! — завважав Іван Петрович, пануючи над собою. А який подібний до вас, Александро Григорівно.

— Мій син — відповіла вона, особливим тоном голосу, мов би бороніла щось від останньої фрази. Іван Петрович ще раз пожалів що остав ся полуднувати у Євгенієвих. Бо стало ся як раз те, чого він не ждав. Не відчував жадного примусу, але пішов від Євгенієвих з важкими чуттями. Не вступив навіть до старої тітки, лише попрямував до свого готелю. Погода була препогана, яка здаєть

ся буває лише у глухих, провінційональних місточках. У вікно докучливо тарабанив дощ, десь котили ся білярдові кулі. Кожний звук дражнив тепер Івана Петровича, мов би хто грав у білярд в його власній голові. Він покликав льокая і звелів подати собі самовар. Треба було вчинити щось таке механічно-привичне, щоби розігнати парубоцьку хандру. Іванови Петровичу здало ся, що в Овсїя чомусь вдоволене лице, а се його також драгувало: „З чого може бути вдоволена ся трактирна тварюка?“

— Послухай добродію, ти жонатий? — поспитав Іван Петрович сам длясебе неожидано.

— А якже, ваше провосходительство.

— І.... ти маєш діти?

— Точно так, ваше превосходительство. Без того неможливо...

— Як жеж се неможливо?

Овсїй старав ся пояснити свою думку, та лише розвів руками.

Самовар кипів на столі; Іван Петрович довго ходив по своїй комнаті, мовби розпутував якусь мудренну думку.

— О, треба скоро відїздити, — сказав він в кінці — і навіть зрадив, що таким простим способом скінчить ся його поганий настрій. Доконче відїхати! І зараз завтра! —

Він глянув на свої куфри і подорожні

річи, розложені в тім порядку, якого він навчив Овсія. От лише поскладати і на парохід... туда, до дому.

З тою думкою ліг він спати, хоч було ще вчасно — всього десята година. Час не хотів йти вперед. Іван Петрович довго лежав із замкненими очима, стараючись вснути. Числив вже до двох тисяч, та сон не приходив. У нього перед очима стояло личко Сергійка.

— А прецінь у мене був би також такий син — мимоволі подумав Іван Петрович. Так... І з такими очима. Він називав би мене татком....

Ся думка прогнала сон з його очий. Іван Петрович засьвітив сьвічку, сів на постелі і довго глядів в темний кут кімнати, де стояли куфри.

І такі були би дві дівчинки... так... Власне, дві... Вони ждали би, коли татко вернеться з дороги, вибігли-б на стрічу, наповнили-б щебетом цілу хату.

Деж його діти, його родина? Все те приніс він в жертву кар'єрі та бажанню урядити ся з найбільшим комфортом, просто—власному егоїзмови... Іван Петрович відчував, як з тупим болем било ся його серце, а у висках стукала кров. Так, егоїзм... і до чого те все: кар'єра, комфорт, егоїзм, а в кінці ті дурацькі куфри? Іван Петрович відчув, що весь немов

холодніє. Нараз він... Ні, се було щось неправдоподібне, неможливе, дике! Він почув що хтось тихо і жалібно промовив: татку. Так, се він чув дійсно і чув, що се говорив діточий голос а другий діточий голос відповів йому тим самим словом. Іван Петрович наче застиг і не сьмів ворухнутись, мов би боявся спудити незримі, діточі тіни. Боже мій, вони були тут, він відчував їх присутність і холоднів чим раз більше. Так, так, так, се були тіни його дітий, т. є. тих дітий, котрі у нього могли бути.

Яке право мав він затаїти в собі те неприємне, що сталося? Ні, се була страшна хвиля й Іван Петрович не міг дати собі відповіді, як довго вона продовжалась.

Егоїст,... егоїст... егоїст...

Іван Петрович прийшов до себе, аж коли отутив ся знова під одіялом. Його біла пропасниця і він чув як дзвонили в нього зуби. Чутє дійсности вертало й Іван Петрович бажав якого небудь фізичного болю, щоби допевнити ся, що він не спить. От колиб так виповзла вчорашна блощиця і вкусила його гарненько.... —

**Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.**

**Видала і продає такі рускі патріотичні
картки з видами :**

- 1) Шевченко : Гайдамаки, I-ша серия 16
карток коштує К. 1.—
 - 2) Шевченко : Гайдамаки II. серия
12 карток коштує К. 0-80
 - 3) Історія Руси-України — серия
12 карток К. 0-80
 - 4) Рідне Слово — серия 12 карток К. 0-80
 - 5) Гоголь : Українські оповідання
серия 10 карток (коліровані) К. 1.—
 - 6) Гоголь : Тарас Бульба — серия
16 карток К. 1.—
 - 7) Пам'ятник Котляревського —
серия 8 карток К. 0-50
 - 8) Франко : Захар Беркут — серия
10 карток, колірованих . . . К. 0-80
 - 9) Франко : Захар Беркут — серия
10 карток чорною краскою К. 0-60
 - 10) Шевченкові офорти — 12 к. К. 0.80
 - 11) Куліш : Чорна Рада с. 16 кар. К. 1-10
- 50 карток з руськими типами по 6 с., коліровані
по 8 с. за штуку.
50 карток з видами гір по 6 с., коліровані по 8 с.

Крім того продає сьвяточні листки.

ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ
Якова Оренштайна в Коломиї.

Загальна Бібліотека.

Кожде поодинокє число коштує 30 сот.

Кождий томик елетантно брошурований можна
набути окремо.

До тепер появили ся отсі томики:

- 1—6. Б. Ленкий: Начерк історії української літератури (до нападів Татар).
7. Ів. Левицький-Нечуй: Запорожці.
8. Ля-Фонтен: Байки (з 4 образками).
- 9—11. Карпенко-Карий: Суства (зі вступом і поясненнями Б. Лепкого).
- 12—14. Літературні характеристики українських письменників: І. Іван Франко (Поезії) — нап. А. Крушельницький.
- 15—16. С. Руданський: Сьпівомовки (зі вступом Б. Лепкого).
17. М. Вовчок. Девять братів і десята сестриця Галя.
- 18—20. Ахеліс. Начерк соціології.
21. Д. Н. Мамін-Сибіряк: Чутлива совість.
- 22—23. Фрідріх Ніцше: Так мовив Заратустра. Часть перша.
- 24—25. Фрідріх Ніцше: Так мовив Заратустра. Часть друга.

Дальші томики в друку.

Кождий томик можна набути також в гарній картоновій оправі. Тоді коштує дорожше о 20—30 сот.

Гроші треба висилати наперед.

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

01-860-414

